

Atanas Manov'un Gagauzlar Adlı Kitabı ve Türkiye'de Yayımlanma Süreci

Serdar ALTUNTAŞ*

Öz: Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagavuzları Türkiye'ye yerleştirme düşüncesinde olduğu sıralarda Bulgaristan'da Atanas Manov tarafından Gagavuzların dil malzemelerini, kültürlerini, tarihlerini bilimsel ölçütlerle ele alan Gagauzlar adlı kitap yayımlanmıştır. Tanrıöver, söz konusu kitabı alıp son zamanlarda Balkanlarla ilgili yazıları ile ön plana çıkmış olan Yaşar Nabi Nayır'a göndermiş ve kitabın Türkçeye çevrilmesini istemiştir. Nayır, Bulgarcasına güvendiği Mehmet Türker Acaroğlu'ndan kitabı çevirmesini ve Varlık dergisinde tefrika etmesini rica etmiştir. Acaroğlu bir yıl içerisinde kitabı çevirmiş ve çalışma, 1939'da Varlık dergisinde tefrika edilmeye başlanmıştır. Söz konusu eser, ilk olarak 1940 Ocak'ta Varlık Neşriyatça kitaplaştırılmıştır. İkinci basımı, 2001 yılında Acaroğlu tarafından gözden geçirilip genişletilerek Türk Tarih Kurumu Yayınları'na yapılmıştır. Son baskısı 2022 yılına aittir ve 2001'dekinin tıpkıbasımıdır. Gagauzlar adlı kitap, genel olarak Gagavuzların diline, dinine, gelenek ve göreneklerine, tarihine dair bilgiler içermektedir. Yazarı, yaptığı derleme çalışmaları neticesinde atasözleri, deyimler, türküler, bitki adları, bilmeceler, kısa hikâyeler, hurafeler, dinî inanışlar ve çeşitli âdetlerle ilgili ulaştığı verileri de kitabına dâhil etmiş ve Gagavuz Türkçesinin söz varlığını listelemiştir. Acaroğlu, kitabı çevirmekle kalmamış, kendisi de çeşitli araştırmalarla söz varlığını içeren bölümlere katkıda bulunmuştur. Örneğin kitabın "Atasözleri ve Deyimler" başlığı altında 102 madde bulunurken Acaroğlu, kitabın ikinci yayımında bu sayıyı 799'a çıkarmıştır. Bunun dışında Gagavuzlarla ilgili bir bibliyografya denemesi hazırlamış ve ikinci baskıyla beraber kitabın sonuna eklemiştir. Aynı zamanda kitabın dizinini de hazırlayıp araştırmacıların hizmetine sunmuştur. Çalışmada kitabın Türkiye'de yayımlanma süreci, bu süreçte yaşananlar Acaroğlu ve Nayır'ın çeşitli çalışmalarından hareketle ele alınmıştır. Kitabın Türkiye'deki üç ayrı baskısı ve bu baskılardaki farklılıklar, karşılaştırılarak incelenmiştir. "Kitabın İçeriği" başlığı altında Türk Tarih Kurumunun 2022 baskısı esas alınarak kitapta yer alan bölümlerden ve içerikten bahsedilmiştir..

Anahtar Kelimeler: Acaroğlu, Gagauzlar, Hristiyan Türkler, Manov, Nayır, Tanrıöver.

Atanas Manov's Book Titled Gagauzlar and It's Publication Process in Türkiye

Abstract: At the time when Hamdullah Suphi Tanrıöver was considering settling the Gagauz people in Turkey, a book titled Gagauzlar was published in Bulgaria by Atanas Manov. This book examined the language, culture, and history of the Gagauz people using scientific criteria. Tanrıöver obtained a copy of the book and sent it to Yaşar Nabi Nayır, who had recently come to prominence with his writings on the Balkans, requesting that it be translated into Turkish. Nayır asked Mehmet Türker Acaroğlu, whom he trusted for his Bulgarian language skills, to translate the book and serialize it in Varlık magazine. Acaroğlu translated the book within a year, and the work began to be serialized in Varlık magazine in 1939. The work was first published as a book by Varlık Publications in January 1940. The second edition was revised and expanded by Acaroğlu and published by the Turkish Historical Society Publications in 2001. The latest edition is from 2022 and is an exact reprint of the 2001 edition. The book titled Gagauzlar generally contains information about the language, religion, customs and traditions, and history of the Gagauz people. As a result of his compilation work, the author has included in his book data he has gathered on proverbs, idioms, folk songs, plant names, riddles, short stories, superstitions, religious beliefs, and various customs, and has listed the vocabulary of the Gagauz Turkish language. Acaroğlu did not just translate the book,

*Doktorant, Erciyes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, el-mek: serdaraltintas@gmail.com / <https://orcid.org/0000-0002-3182-7022>

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 06-03-2025

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 28-6-2025

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.59305/ijvuts.1652391

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

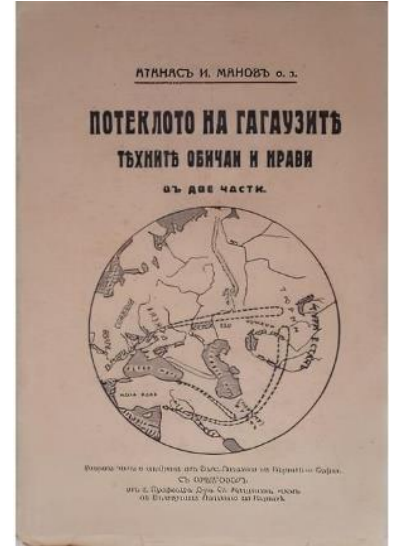
Altuntaş, S. (2025). Atanas Manov'un Gagauzlar Adlı Kitabı ve Türkiye'de Yayımlanma Süreci, Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 194-206. <https://doi.org/10.59305/ijvuts.1652391>

but also contributed to the sections containing vocabulary with his own research. For example, while there were 102 entries under the heading “Proverbs and Idioms” in the book, Acaroğlu increased this number to 799 in the second edition. In addition, he prepared a bibliography related to the Gagauz and added it to the end of the book with the second edition. He also prepared an index for the book and made it available to researchers. The study examines the publication process of the book in Turkey and the events that occurred during this process, drawing on various works by Acaroğlu and Nayır. The book's three separate editions in Turkey and the differences between them are examined and compared. Under the heading “Contents of the Book,” the sections and content of the book are discussed, based on the 2022 edition published by the Turkish Historical Society.

Keywords: Acaroğlu, Gagauzlar, Christian Turks, Manov, Nayır, Tanrıöver.

Giriş

Kökenlerine dair çeşitli görüşlerin bulunduğu Gagavuzlar, Kowalski’ye göre üç farklı tabakadan meydana gelmişlerdir. Araştırmacının görüşü doğrultusunda ilk tabaka Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlara geçen Türkler, ikinci tabaka Selçuklu döneminde Keykavus ve Sarı Saltuk’la beraber Balkanlara geçen Türkler, son tabaka ise Osmanlı döneminde Balkanlara geçen kimi Karamanlı gruplarla kaynaşarak ortaya çıkan Gagavuz Türkleridir (Özkan, 2007, s. 83-84; Özkan, 2021, s. 139-140). Gagavuzlar; Peçenek, Oğuz ve Kumanlarla Anadolu Selçuklularının Balkanlardaki kaynaşmalarından meydana gelmiş Hristiyan Türklerdir. Bu unsurlar arasında baskın olan, Oğuzlardır. Dilleri de Oğuz Türkçesinin bir kolunu oluşturmuştur (Güngör-Argunşah, 2002, s. 12). Balkanlarda nüfusları artan Hristiyan Türkler, Uzi devletini kurmuşlar ve 1365 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılmışlardır. Gagavuzlar, Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlarda sarsılmasıyla Bulgar, Rus ve Yunan kiliseleri arasında kalmışlardır. Bu durum ve komitacılık hareketleri dolayısıyla Bucak’a göç etmeye başlamışlardır. Bölgede köylerini kurmuşlar ve zamanla Bulgar ve Moldovanlarla aynı köylerde yaşamışlardır. Rus hâkimiyeti altında nüfuslara kaydettirilirken bu uluslarla anılmışlardır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Moldova 1990’da bağımsızlığını ilan etmiştir. Moldova’da 5 Mart 1995’te gerçekleştirilen referandumla Gagavuzlar da özerkliklerini kazanmışlardır. Yaşadıkları bölgeye “Gagauz Eri” adını vermişlerdir (Özkan, 2021, s. 139-141). “Gagavuz” adı, Türkiye’de ilk kez 1876’da *Courrier d’Orient* adlı gazetede geçmiş ve Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Bükreş Büyükelçisi olduğu 1931 yılına kadar tekrar gündeme gelmemiştir (Argunşah, 2022, s. 42). Tanrıöver, büyükelçilik göreviyle beraber Gagavuzların Türkiye’ye nakledilmesi için Dışişleri Bakanlığı ile temasa geçmiştir. Mübadeleyle veya münferit olarak Balkanlardan Türkiye’ye gerçekleştirilen göçlere Gagavuzları da dâhil ettirmek istemiştir (Özyurt Ulutaş, 2020, s. 194).

Yaşar Nabi Nayır, Balkanlardaki gezisiyle birlikte Gagavuzlara dair elde ettiği verileri ve gözlemlerini 1935-1936 yıllarında *Ulus* gazetesinde “Türk Gagauzlar” adlı yazı serisiyle yayımlamıştır (Özyurt Ulutaş, 2020, s. 198). Nayır, bu yazılarını 1936’da *Balkanlar ve Türklük* adıyla kitaplaştırmıştır (Nayır, 1936). Tanrıöver, Nayır’ın gazetede ve söz konusu kitaptaki yazılarını takip etmiştir. Özyurt Ulutaş, Tanrıöver’in Gagavuzları Türkiye’ye yerleştirme amaçları doğrultusunda çeşitli devlet adamlarının Gagavuzların Hristiyan olmalarından kaynaklanan endişelerine bir cevap verme ve kamuoyu oluşturma gayesiyle Nayır’ın söz konusu yazıları yazdığını iddia etmektedir (Özyurt Ulutaş, 2020, s. 198).

Nayır’ın kitabından iki yıl sonra yani 1938’de Bulgaristan’da Atanas Manov tarafından Gagavuzlar üzerine *Potekloto na Gagauzite, tehните nravi i obiçai* adlı bir kitap yayımlanmıştır. Kitaptan haberdar olan Tanrıöver, Gagavuz etnik kökenini, kültürünü, inanışlarını ana hatlarıyla ele almasından dolayı kitabın çevrilip Türkiye’de yayımlanması için Nayır’dan destek istemiştir. Nayır, o dönemlerde *Varlık* dergisinde Bulgarcadan Türkçeye çeviriler yapan Mehmet Türker Acaroğlu’na¹ başvurmuştur. Acaroğlu’nun bir yıllık süre içerisinde çeviriyi tamamlamasının ardından *Varlık* dergisinin 1939 yılı Haziran sayısında Nayır’ın “Gagavuzlara Dair Kıymetli Bir Eser” (Nayır, 1939) başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Bu tanıtım yazısından sonra kitap, dergide tefrika edilmeye başlanmıştır. Eser, 1940 yılında Nicolae Constantin Batzaria tarafından Bulgarcadan Romenceye çevrilip Bükreş’te de basılmıştır. Yani hem Türkiye’de hem de Romanya’da ilgi uyandırmıştır.

1. Çevirinin Kitaplaştırılması

Tanrıöver, çevirinin bir kitap hâlinde de yayımlanmasını istemiştir. Kitap, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler. Romanya ve Bulgaristan’da Oturan Hristiyan Türkler Hakkında Tarihi ve Etnolojik Bir Etüd)* adıyla 1940’ta *Varlık Neşriyat* (=VN) bünyesinde Ulusal Matbaa’da yayımlanmıştır. Acaroğlu, bu çeviri kitabın yazılış ve Türkiye’de yayımlanış serüvenini şöyle anlatmıştır:

1938’de, Bulgaristan’ın Varna kentinde, Atanas Manov adında Gagauz asıllı bir lise tarih öğretmeni Bulgarca bir kitap yayımlamıştı. İşte bu kitabı elde eden Bükreş Büyükelçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885-1966) bunu Yaşar Nabi Nayır’a göndererek Bulgarca bilen

¹ Çetin, Acaroğlu’nun Bulgarca çevirileri hakkında şu bilgileri vermiştir:

1930’lu yıllarda on beş civarındaki yazısıyla Bulgar edebiyatını Türkiye’ye tanıtan bir kalem olarak dikkati çeken Acaroğlu’nun, modern Bulgar edebiyatı üzerine yazı serileri hazırladığı görülmektedir. Aynı zamanda Bulgar edebiyatındaki Türk imgesi üzerine ayrı bir dikkati vardır. Yine Türklerle alakalı Bulgarca neşriyat hakkında bibliyografya çalışmaları bulunmaktadır.

Bu makaleleri haricinde Mehmet Türker Acaroğlu’nun, Varlık’ta yedi edebî tercümesi, 1936-1943 yılları arasında yayımlamıştır. Acaroğlu, hikâye ve şiir tercümelerini Panço Mihaylov, V. L. Azov, G. P. Domuşçiev, Konstantin N. Pektanov, Stamatov, Hristo Botef, Lüdmir Stonayof, Elin Pelin ve Yordan Yovkov’dan yapmıştır (Çetin, 2018, s. 23-24).

birisine tercüme ettirip çıkarmakta olduğu 'Varlık' dergisinde tefrikadan sonra kitap biçiminde bastırmasını rica etmiş. Amacı, Gagauzları tanıtır Türkiye'ye, belki de Trakya'ya göç ettirmek...

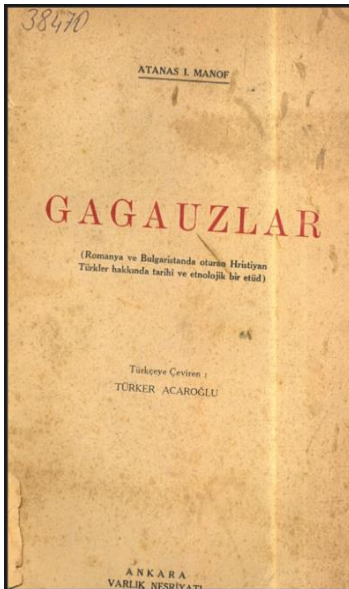
1938-40 yıllarında Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Edebiyat Bölümünde okurken 'Varlık'ta yazılar yazıyor, Bulgarcadan çeviriler yayınlıyordum. Rahmetli Nayır, Ankara'da Bulgarca bilen başkasını tanımadığı için, bu işi bana 'havale' etti. Çeviri işi bir yıl, dergide tefrikası iki yıl sürdü. O sırada sayın Nayır, yedek subay olarak ikinci kez askerliğe çağrılınca, dergiyi yönetme işini de bana bıraktı. Dergi, Enstitüye yakın Bahçelievler semtindeki evinden yönetiliyordu. Askerlik dönüşü bir ön sözle bu yazıları kitap hâlinde bastırıldı.

Tarih: Ocak 1940. İç kapakta 1939 tarihi yazılıdır. Ancak 500 nüsha basılabilen kitabın tümünü Tanrıöver satın alıp Ankara'daki ilgili ve yetkililere dağıttı. Cumhurbaşkanı İnönü'ye de sunulduğunu sanıyorum. Bana yalnızca birkaç tane verildi, şimdi elimde tek nüsha kaldı. Karaborsada bilgim dışında fotokopiyle çoğaltılıp yarım milyona satılmaktadır. İkinci basımı bir türlü yapılamamıştır. Türkçede Gagauzlar üzerine çıkan en değerli kitap budur, kanısındayım. (Türk Tarih Kurumu, kitabın yeni basımını yapmayı kararlaştırmıştır) (Acaroğlu, 1999, s. 453-454).

Acaroğlu, çeviri aşamasında yaşadığı güçlükleri şu sözlerle anlatmıştır:

"Bulgaristan'ın Razgrad şehrinde doğmuş, Sofya'da Mahmut Necmettin Deliorman'ın gündelik olarak çıkardığı Türkçe Deliorman gazetesinde bir yıl kadar çalışmışım. Ama anayurda göç edeli on yıl olmuştu. Bulgarca'yı epey unutmuştum. Artık konuşamıyor fakat çeviriler yaparak bu dile vukufumu idame etmeğe çalışıyordum. Tam bu sırada Tanrıöver'in arzusu bana intikal edince bu ciddi ve bilimsel eseri dilimize kazandırmak, benim için epey güç oldu. Çünkü elde Mehmet Celil'in eski harfli 'Bulgarcadan Türkçeye Lûgat-i Şahab'ından (1928) başka işe yarar sözlük yoktu." (Acaroğlu, 1967, s. 81-82).

Acaroğlu, "çeviren" notuyla kitabın ana bölümlerinde ve dipnotlarda yer yer ek bilgiler vermiş ve kitapta bulunan örneklerle eklemeler yapmıştır. Kitap çevrildikten sonra Manov'a da takdim edilmiştir (Acaroğlu, 1967, s. 82).

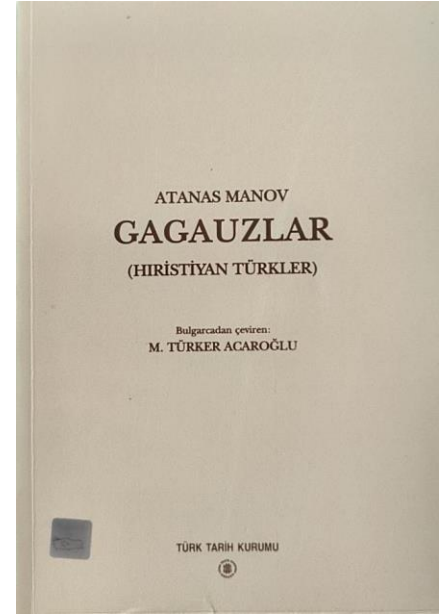
Acaroğlu, kitabın sonradan çok rağbet gördüğünü; Avrupa'dan, Amerika'dan, Sovyetler Birliği'nden kitapla ilgili isteklerin iletildiğini belirtmiştir. Hatta aslının Bulgaristan'da bulunmasına rağmen özellikle Türkçe çevirisine ulaşılmaya çalışılmasının kendisini şaşırttığını ifade etmiştir (Acaroğlu, 1967, s. 82). Özkan, eserin Türkçeye çevrilmesiyle Bulgaristan Gagavuzlarının Türkiye'de tanınmasını sağladığına değinip şu bilgileri vermiştir:

Bulgaristan Gagavuzlarının dil ve kültür özellikleri bakımından derinlemesine tanınmasını sağlayan, Atanas Manov'un Potekloto na Gagauzite i tahnite obıçay i nravi 'Gagavuzların menşei, âdetleri ve huyuları' (Varna 1938) adıyla Bulgarca olarak kaleme aldığı eseridir. Çünkü bu eser bir yıl sonra Gagauzlar (Hristiyan Türkler) (Ankara 1939) adıyla Türker Acaroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Özkan, 2013, s. 89).

Kitabın Türkiye'deki ilk baskısı, 126 sayfalık bir hacme sahiptir. Acaroğlu, kitabın aslında bulunan fotoğrafların kendi çevirisi olan kitapta basılamadığını ifade etmiştir (Acaroğlu, 1967, s. 82). 1940 yılının Ocak ayında yayımlanan kitabın, dergide tefrika edildiği ve kitap hâline getirildiği yıl göz önünde bulundurularak yayımlanma yılı, iç kapakta 1939 olarak gösterilmiştir. İç kapakta "Yaşar Nabi'nin bir önsözü vardır." notu bulunmaktadır.

2. Kitabın Tekrar Basımları

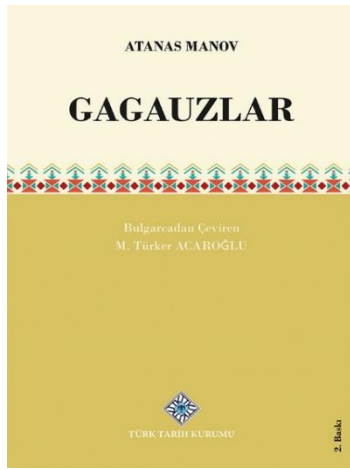
Kitap, 1940 yılındaki basımdan 61 yıl sonra (2001’de) Türk Tarih Kurumu (=TTK) tarafından tekrar yayımlanmıştır. Acaroğlu, aradan geçen zamandan dolayı yeni baskı için kitaptaki kelimeleri sadeleştirme gereği duymuştur. Bununla birlikte kitapta kısmi değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. VN’deki “Başlangıç” adlı bölüm TTK’de “Giriş” olarak verilmiştir. VN’deki “Başlangıç”ın sonunda “Varna, 1936” ibaresi ile “Ai I. Manof” imzası yer almaktadır. Bu kısım, TTK’ye “Giriş” olarak alındığı için imza, tarih ve yer bilgisi TTK’de bulunmamaktadır.

Kitabın yayımlandığı dönemdeki yayıncılık anlayışından dolayı VN’de “İçindekiler” kısmı, kitabın sonunda bulunmaktadır. TTK’nin 1. baskısıyla “İçindekiler” kısmında yapılan değişiklikler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. İçindekiler bölümündeki farklılıklar

İlgili Kısım	Kitabın Varlık Neşriyat Baskısı	Kitabın TTK’deki 1. Baskısı
12. madde	Peri (Rusali)	Rusali (Peri)
13. madde	Mitolojik varlıklar	Söylencebilimsel (mitolojik) varlıklar
14. madde	Taun (Meçikli)	Meçikli (Veba)
2. ana başlık	Âdetler	Gelenek ve Görenekler
4. ana başlık	Bazı Yortularla Alakalı Âdetler	Kimi Yortularla ilgili Törelere
6. ana başlık	Bazı Gagauz Kehanet ve Hurafeleri	Gagauz Önbili ve Boşınançları
7. ana maddenin (Yazı ve Edebiyat) son alt başlığı	En tanınmış üzüm adları	Üzüm adları

VN’de “İçindekiler” kısmında genellikle sadece ana başlıklar verilirken TTK’de alt başlıklar da gösterilmiştir. VN’deki “İkinci Kısma Başlangıç” başlığı, TTK’de “İkinci Bölüm Önsöz” olarak değiştirilmiştir. Bu kısmı Bulgar Bilimler Akademisi Üyesi Stefan Mladenov yazmıştır. Yazının sonunda “Sofya, 26.XI.1936” (TTK’de Sofya, 26 Kasım 1936) yazılıdır. TTK’ye 15 sayfalık bir “Dizin” (s. 175-189) eklenmiştir. Acaroğlu TTK’nin sonuna “Gagauzcada Takma Adlar, Soyadları, Yer Adları” başlıklı kendisine ait bir bildiri ile “Gagauzlar Üzerine Yüzyıllık Genel

Kaynakça, (1899-1999)” ve “Ekler (1934-1999)” başlıklı kısımları eklemiştir.² VN’de çalışmanın son sayfasında “Bazı Mühim Tertip Hataları” başlığı yer almaktadır. TTK Yayınları’nda X. dizi – Sayı: 20 olan kitabın ikinci baskısı 2022’de yapılmıştır. Kitabın adı kitap kapağında “Gagauzlar” iken iç kapakta “Gagauzlar (Hristiyan Türkler)” olarak yazılmıştır.³ Künyede şu bilgiler yer almaktadır:

-ISBN 978-975-16-1450-6

-Anahtar kelimeler: Gagauzlar_Kültür, Gagauzlar_Dinî yaşam ve gelenekler, Gagauzlar_Sosyal yaşam ve gelenekler.

-Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 30.07.2021 tarihli ve 824/12 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

2001’deki baskının künyesinde verilen “Raportör: Prof. Dr. Harun Güngör” bilgisi, 2022’deki 2. baskıda (tıpkıbasımda) yer almamaktadır.

3. Kitabın İçeriği⁴

244 sayfalık bir hacme sahip olan kitap, “Birkaç Söz”, “I. Basımın Ön Sözü”, “Giriş” ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

“Birkaç Söz” (s. IX-XI) başlıklı kısım, TTK’nin kitabı yıllar sonra tekrar basması üzerine 1998’de Acaroğlu tarafından yazılmış ve kitabın başına konmuştur. Bu kısımda kitabın Türkiye’de çevrilme öyküsünden bahsedilmektedir. Tanrıöver’in kitabın Türkiye’de

² Acaroğlu, 1998’de kitabın başına eklenmesi üzere yazdığı “Birkaç Söz” başlığı altında “Gagauzlar Üzerine Yüzyıllık Genel Kaynakça, 1899-1998” adlı bibliyografyayı dâhil ettiğini belirtmiştir (2022, s. XI). Kitap ancak 2001’de yayımlanabilmiştir. Bibliyografyanın yüzyıllık olabilmesi için 1999’daki çalışmalar da eklenmiştir. Önceden hazırlanmış bu bibliyografyada bulunmayan ve gözden kaçan 1934-1999 yılları arasındaki çalışmalar da “Ekler (1934-1999)” başlığı altında çalışmanın sonunda verilmiştir.

³ 2001’deki baskıda dış kapakta da “Hristiyan Türkler” ibaresi vardı.

⁴ Bu başlık altında, kitabın TTK baskısı (2022) kaynak alınmıştır.

yayımlanması için harekete geçtiğine ve Nayır'ın aracılığıyla Acaroğlu'nun çeviri yaptığına değinilmektedir. Çevirinin önce *Varlık* dergisinde tefrika edildiği, ardından kitap olarak 500 adet basıldığı ve Tanrıöver tarafından satın alınarak çeşitli devlet adamları ile kurumlara dağıtıldığı anlatılmaktadır. Acaroğlu, kitabın niteliğini “*Bu önemli yapıt Gagauzları tarih, dil, halk edebiyatı, halkbilim, etnografya ve kültür yönlerinden tanıtır, onların özbeöz Türk olduklarını - çürütülemez tanıtılar ve kanıtlarla- ispatlar.*” (s. IX) ve “*Bu kitap, Gagauz Türklerini özümlemek (asimile etmek) isteyen Rum, Rus, Bulgar ve Romen bilginlerin ve politikacılarının yüzyıllardan beri sürüp gelen bu çabanın boşa çıktığını göstermektedir.*” (s. IX) sözleriyle ifade etmektedir. Yayımlandığı dönemde kitabın, alanında Türkiye'deki en kapsamlı eser olduğu ve basılır basılmaz hızla tükendiği, korsan yayıncılar tarafından fotokopilerinin çıkarıldığı, hatta 8 Haziran 1997'de Ankara'daki bir müzayedede üç milyon liralık taban fiyatla açık artırmaya çıkarıldığı anlatılmaktadır. TTK tarafından çıkarılan birinci baskı ile VN'deki baskının arasından altmış bir yıl geçmesi dolayısıyla dildeki değişim de göz önünde bulundurularak kitabın dilinde sadeleştirmeye gidildiğinden bahsedilmektedir. VN'deki baskının yanı sıra çalışmanın sonuna Acaroğlu'nun “Gagauzcada Takma Adlar, Soyadları, Yer Adları” başlıklı bildirisi ile “Gagauzlar Üzerine Yüzyıllık Genel Kaynakça, 1899-1898” adlı bibliyografyanın eklendiği belirtilmektedir.

“I. Basımın Ön Sözü” (s. XIII-XIV) başlıklı kısım, Nayır tarafından 1940'taki ilk baskı için yazılan ön sözdür. Nayır, bu yazısında Gagavuz adının bazılarınca henüz duyulmadığını, kendi döneminde nitelikli ve yeterli bir çalışmanın yapılmadığını belirtmekte ve “*İşte bütün bu nitelikleri haiz olan gerçekten önemli bir araştırma, Varna'da yaşayan ve tarihsel araştırmalarla uğraşan B. Atanas Manov tarafından yazılmış ve geçen yıl Bulgarca yayımlanmıştır.*” (s. XIV) cümlesiyle konuyu kitaba getirmektedir. Devamında şu sözlerle kitabı tanıtmaktadır:

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Gagauzlar üzerine var olan tarihsel bilgiler ve ileri sürülmüş varsayımlar özetlenmektedir.

Bu konu üzerine bilim dünyasında yapılmış olan aslında sayıca az yayınları eksiksiz izlemiş olan yazar, bize bu konudaki bütün tezleri özetledikten sonra bir senteze varıyor ve yadsıma götürmez olan gerçeği, yani Gagauzların Türk soyundan olduklarını en kesin kanıtlarla ispat ediyor. Kitabın bu bölümünde çeşitli tezler tam bir tarafsızlıkla karşılaştırılmış, gerçeğe uygun olmayanlar kuşku götürmez kanıtlarla ret ve cerh edilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Gagauzları yakından tanımış ve gençliğinden beri onlarla ilgili bilgi ve materyal toplamaktan bir an geri durmamış bulunan B. Manov, bize Gagauzların yaşayışlarını anlatıyor. Son derece ilgi uyandırıcı nitelikte olan ve Türk halkbilim (folklor) ve budunbilimi (etnoloji) bakımından büyük bir değer taşıyan bu bölümde yazar bize Gagauzların dilleri, töreleri, ahlak ve gelenekleri, giyiniş ve görgü kuralları, edebiyat ve musikileri hakkında geniş ve etraflı bilgiler vermektedir. (s. XIV)

“Giriş” (s. 2-3) kısmında Manov, Gagavuzların kökenini, tarihini ve yaşayış tarzını öğrenmek isteğiyle yıllarca çeşitli araştırmalar yaptığını ve bu araştırmaların sonucunda yapıtını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Manov, bu bölümde anlattıklarına göre komutanlık yaptığı dönemlerde izne çıkan Gagavuz askerlere âdetleriyle, yaşam tarzlarıyla ve halkbilim metinleriyle

ilgili soru listesi verip aile büyüklerine başvurarak bu listeleri doldurmalarını istemiştir. Gagavuz köylerinde öğretmenlik ve vergi memurluğu yapanlarla görüşüp veri toplamıştır. Kendisi de bizzat köylerden derleme yapmıştır. Kaynak yetersizliği nedeniyle zorluk çektiğini belirtip kitaptaki eksikliklerden dolayı okuyucunun affına sığındığını ifade etmiştir. Kitapla ilgili düzenlemelerde desteğini gördüğü oğlu Mihail Manov'a teşekkür ederek yazısını sonlandırmıştır. Teşekkür içeren son paragraftan da anlaşıldığı üzere bu kısım, giriş bölümünden ziyade bir ön söz niteliği taşımaktadır.

Birinci bölüm (s. 3-44), "Gagavuzların Kökeni" başlığını taşımaktadır. Bir tarihçi olan Manov, bu bölümde Türk tarihi ile ilgili bilgilerden yola çıkarak tarihî kaynaklarda adı geçmeyen Gagavuzlarla ilgili varsayımlarda bulunmuş ve Türk tarihinde Gagavuzlara dair belirtilerin mevcut olduğuna değinmektedir. Bölümün genelinde Thomsen, Herodotos, Jireçek, Zlatatski, Golubovskiy, Paparigopulo, Şkorpil gibi tarihçilerin çalışmalarından yola çıkarak Gagavuzların Dobruca'ya yerleşme ve Hristiyanlığı kabul ettikten sonra "Gagavuz" adını alma süreçleri izah edilmektedir.

Manov, Gagavuzların İlk-Bulgarlar olduklarına dair ortaya atılan iddiaların asılsız olduğunu belirterek Gacallar ve Gagavuzların Rusya üzerinden Dobruca'ya geçtiklerini söylemiştir. Bundan dolayı Anadolu'dan gelen Osmanlı Türkleriyle konuşma ayrılıklarının olduğuna temas etmiştir. Gacallarla Gagavuzların konuşma / telaffuz biçimlerinin aynı, Osmanlı Türkçesinin ise farklı olduğunu göstermek için on yedi örnek kelimeye yer vermiştir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır: *olum* (Gac), *olum* (GT), *oğlum* (OT); *tauk* (Gac), *tauk* (GT), *tavuk* (OT), *çârmak* (Gac), *çârmak* (GT), *çağırmak* (OT) vb. (s. 14).

Manov, birinci bölümün devamında İzzettin Keykavus'un Moğollar tarafından kovalanıp Bizans'a sığındığından bahsedip Bizans İmparatorunca kendisine toprak verilmesiyle Keykavus yönetiminde yeni bir devletin kurulduğuna değinmektedir. Keykavus'un İstanbul'a dönmesiyle yönetime Sarı Saltuk'un geçtiği ve resmî dini Hristiyan olan bu hükûmetin, zamanla "Gagavuzlar" ve "Hristiyan Oğuzlar" olarak anıldığı belirtilmektedir. Oğuzların Osmanlı yönetimine geçmesinin ardından Gagavuzların bir kısmının İslam dinini benimsediklerinden, bir kısmının ise Müslüman görünerek dinlerini gizlice yaşadıklarından bahsedilmektedir. Manov'un birinci bölümde verdiği bilgilere göre dış görünüm, dil ve birçok yönden Gagavuzlarla Osmanlılar benzer olduğundan Gagavuzlar, dinlerini başarıyla gizleyebilmişlerdir. Fatih'in İstanbul'u fethetmesinin ardından İstanbul Patriğini tanımasıyla beraber Hristiyan olduklarından Patriğin yönetimine Gagavuzlar getirilmiştir. Daha sonra Varna'da kurulan Bulgar Kilisesi'ne tabi olmuşlardır. Bu sırada Türkçe konuşarak Rum harfleriyle Türkçe yazılar yazmışlardır.

Manov, Gagavuzların Bulgar kökenli olduğu ve sonradan dillerini unuttukları yönündeki iddiaların aksine Gagavuz köylerine yerleşen Bulgarların zamanla Gagavuzlar tarafından asimile edildiklerini ileri sürmektedir. Gagavuzların fiziki ve karakteristik özelliklerini, eğlence anlayışlarını ve yaşayış tarzlarını kendi betimlemeleri ve Straşimirov, Jireçek gibi araştırmacıların tarifleri ile anlatmaktadır.

Manov, araştırmacıların Gagavuz etnik kökeni ile Gagavuz adının kökeni hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra bu adın tarih boyunca bir millet adı olarak kullanılmadığını, Hristiyanlığı kabul etmelerini ifade etmek için Oğuzların bir aile sanı olduğunu yazmaktadır. Bu görüş doğrultusunda Gagavuzların Oğuz kökenli Hristiyanlar olduğunu ifade etmiştir. Gagavuzların kendi adlarından utandıklarına dair söylemleri asılsız bulunduğunu belirtmektedir. Manov'un verdiği bilgilere göre Gagavuzlar, Bulgar devletinin kendilerini tanımamalarından dolayı milletleri sorulduğunda "Hristiyan olduklarını" söylemişlerdir.

Birinci bölümde iki Gagavuzca türkü, okundukları makamın gösterilmesi için notalarıyla beraber verilmektedir (s. 41). Gagavuzların Bulgaristan ve Dobruca'da yaşadıkları yerler (s. 43) ile Besarabya'da yaşadıkları yerler (s. 43-44) iki ayrı liste hâlinde sıralanmaktadır.

İkinci bölüm (s. 45-174), Bulgar Bilimler Akademisi Üyesi Stefan Mladenov tarafından yazılmış üç sayfalık bir ön sözle (s. 45-47) başlamaktadır. Mladenov, bu kısımda ikinci bölüm hakkında bilgi vermiş ve ikinci bölümdeki Gagavuz atasözlerinin, geleneklerinin, halk inanışlarının, masalların, türkülerin Bulgarlarla benzer olduğunu örnek vererek açıklamaya çalışmıştır. İkinci bölümün diğer kısımları (s. 48-174), "İnançlar", "Gelenek ve Görenekler", "Yılın ve Ayların Bölümleri", "Kimi Yortularla İlgili Töreler", "Hastalıklar ve Tedavi Yolları", "Gagauz Önbili ve Boşinançları", "Yazı ve Edebiyat" olmak üzere yedi ana başlıktan oluşmaktadır.

"İnançlar" (s. 48-79) adlı birinci ana başlık, şu on yedi alt başlığı içermektedir: "Allah. Tanrı", "Şeytan", "Ölüm", "Obur (Hortlak)", "Ölümden Sonra", "Cehennem", "Cennet", "Ruhların ayrılması", "İnsanın şeytanla olan ilişkileri", "Cadı", "Tılsım (Tılsım)", "Rusali (Peri)", "Söylencebilimsel (mitolojik) varlıklar", "Meçikli (Veba)", "Dinsel inançlar", "Doğa üzerine inançlar", "Devler".

Alt başlıkların ilki olan "Allah. Tanrı" (s. 48-49) adlı kısımda Gagavuzların dinî bilgi yönünden yetersiz oldukları, bu yetersizliği inkâr ettikleri, yaratıcıyı uzun ve ak sakallı yaşlı bir insan olarak (yani "Koca Allah" olarak) düşündükleri ifade edilmekte ve bu kısmın sonunda yaratıcının her varlıkla alakadar olduğuna dair bir anekdota yer verilmektedir. "İnançlar" başlığı altında ele alınan konular şunlardır: Şeytan'ın Havva ile Âdem'in cennetten kovulmalarına neden olması, ölüm meleğinin ecel vaktinde görülebilmesi, papazın ölünün başında mezara okuması, meleklerin ölüyü göğe çıkarmaları, cehennemin yerin dibinde olması, cennetin çiçeklerden ve

yeşilliklerden oluşması, mahşerdeki mahkemenin ardından iyilerin cennete ve kötülerin cehenneme gitmesi yani ruhların ayrılması, şeytanın çalgı sesine gelmesi, gök kubbenin üstünde yaratıcının yaşaması, gök cisimlerine ve doğa olayları ile doğadaki canlılara dair çeşitli hurafelerin bulunması. Bu konuların yanı sıra “Doğa üzerine inançlar” (s. 65-77) alt başlığında otuz farklı varlık, yan başlıklar hâlinde ele alınmaktadır. Bu başlıklar genel olarak böceklerden, gök ve gök cisimlerinden, hava olaylarından ve hayvanlardan oluşmaktadır.

İkinci ana başlık olan “Gelenek ve Görenekler” (s. 80-91); “Şölen”, “Gençlerin Oyunları”, “Nişanlanma”, “Düğün”, “Evlenmeden Sonra” olmak üzere beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Gagavuzların özel günlerdeki âdetleri örneklerle verilmektedir. Aile büyüklerinin, genç erkek ve kızların eğlencelerdeki rolleri üzerinde durulmaktadır. “Evlenmeden Sonra” adlı son alt başlıkta evliliğin ardından doğan bebeğin yıkanmasından ve çocuğun sağlıklı bir birey olması için yapılması gerekli görülen âdetlerden bahsedilmektedir.

Üçüncü ana başlık olan “Yılın ve Ayların Bölümleri” (s. 92) adlı kısımda Gagavuzların bir yılının *Hıdırellez* (23 Nisan’dan 26 Ekim’e kadar olan zaman) ve *Kasım* (26 Ekim’den 23 Nisan’a kadar olan zaman) olmak üzere iki bölümden oluştuğu, ayların Gagavuzcada nasıl adlandırıldığı bilgileri verildikten sonra şubat ve mart ayları ile ilgili birer anlatıdan ve Gagavuz kültüründeki bazı günlerden bahsedilmektedir.

Dördüncü ana başlık olan “Kimi Yortularla İlgili Töreler” (s. 93-113), “Yeni Sene” ve “Yerel Bayramlar” alt başlıklarını içermektedir. Bu kısımda genel olarak yortularda ve bayramlarda uygulanan âdetler ile halk inanışları dolayısıyla yapılması gerekli olan davranışlar ve işler üzerinde durulmaktadır.

Beşinci ana başlık olan “Hastalıklar ve Tedavi Yolları” (s. 114-118), Gagavuzlar tarafından halk inanışları doğrultusunda hastalıkların ortaya çıkma nedenleri ile ilgili saptamaların yapıldığı ve tedavilerde geleneksel tıbbın uygulandığı hakkında bilgiler içermektedir. Bu kısımdaki bilgilerden Gagavuzların, hastalıkların kaynağının nazar olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. Kitaptan hareketle halk inanışına göre tedavi yollarına, bir göz perdesinin yalanarak iyileştirilmesi örneği verilebilir. Geleneksel tıp tedavilerine dair yirmi bir örnek uygulamadan bahsedildikten sonra “Bir Gagavuz gencinin gözlerinin tedavisi sırasında çektikleri” (s. 117-118) yan başlığında Gagavuzların tedavi uygulamalarını örneklendiren bir hikâyeye yer verilmektedir.

Altıncı ana başlık olan “Gagavuz Önbili ve Boşinançları” (s. 119-124), Gagavuzlarca inanılan kehanetlerin ve hurafelerin bir kısmını ele almaktadır. Söz konusu duruma elli dokuz örnek sıralandıktan sonra “Düş Yormaları (Rüya Tabirleri)” (s. 124) yan başlığında on dokuz rüya tipi ile bu rüyaların neye yorumlandıklarına dair kısa cümleler verilmektedir.

Yedinci ana başlık olan “Yazı ve Edebiyat” (s. 125-174), Gagavuz edebiyatının daha çok sözlü olduğu, “okumuşlar” ve “masalcılar” olarak adlandırılan iki tip anlatıcının bulunduğu bilgilerini içermektedir. Bu bölümde ayrıca sözlü geleneğe dair örnek metinler bulunmaktadır. “Gagavuz Atasözleri ve Deyimleri” (s. 131-160) başlığı altında 799 maddelik kalıp söz, alfabetik olarak sıralanmaktadır. Manov’un 1938 baskılı kitabında 102 madde bulunmaktadır, Acaroğlu yaptığı taramaların ardından sayıyı 799’a çıkarmıştır.⁵ “Bilmeceler” (s. 160-161) başlığı altında 10 tane bilmece örnek gösterilmektedir. Kitabın Bulgarca baskısında 7 tane olan bilmece sayısı, Acaroğlu’nun üç tane daha eklemesiyle 10’a ulaşmıştır. “Şiir ve Türküler” (s. 161-171) başlığı; “Kudüs Türküsü”, “1828’de Varna Kuşatmasını Yadeden Türkü”, “Kavarna Türküsü”, “1885 Sırp-Bulgar Savaşından” ve “Çeşitli Türküler” alt başlıklarını içermektedir. Bu başlıklar altında örnek metinler ve dipnotlarda metinlere dair kısa bilgiler verilmektedir. Türkülerin ardından “Gagauz Rakamları” (s. 171-172), “Çiçek Adları” (s. 172-173), “İlaç Yerine Kullanılan Ot Adları” (s. 173-174) ve “Üzüm Adları” (s. 174) alt başlıkları verilmektedir.

İkinci bölümün hemen ardından dizin gelmektedir. Başlığın altında parantez içinde “Kişi ve Yer adları, Kurum ve Kavramlar, Halkbilim ve Etnografya terimleri vb.” notu yer almaktadır. Kelimeler alfabetik olarak sıralanmaktadır.

Kitabın sonuna Acaroğlu’nun 1991’de IV. Uluslararası Türk Halk Kültürü Kongresi’nde sunduğu “Gagauzcada Takma Adlar, Soyadları, Yer Adları” (s. 191-220) başlıklı bir bildiri eklenmiştir. Bildiride Gagavuzlar hakkında genel bir bilgi verildikten sonra “Gagauzların Bağımsızlık Savaşımı (1990)” başlıklı kısımda *Milliyet* gazetesinin 29 Nisan 1990’dan 23 Kasım 1990’a kadar olan sayılarından hareketle Gagavuzlarla ilgili kısa yazılara yer verilmektedir. Bildiri metninin sonunda takma adlar, soyadları, yer adları alfabetik sırayla listelenmektedir.

“Gagauzlar Üzerine Yüzyıllık Genel Kaynakça (1899-1999)” ile “Ekler (1934-1999)” başlıklı bölümler, Acaroğlu tarafından hazırlanmış Gagavuzca ile ilgili bibliyografya denemeleridir.

Sonuç

Atanas Manov’un *Gagauzlar* kitabı Gagavuz dilini, kültürünü, tarihini ele almakta ve Gagavuz Türkçesinin söz varlığına dair malzeme sunmaktadır. Yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda ele alınışı, içerikteki konu sınıflandırmaları ve sıralanmaları yapı bakımından da eserin bilimsel değerini ve kalitesini artırmaktadır. Sınırlı bir kaynağa ulaşabilen Manov’un bugün bile kaynak alınan bir çalışma meydana getirmiş olması ve eserin Hamdullah

⁵ Acaroğlu, kitabın ilk baskısından sonra 1986’da “Gagauz Atasözleri ve Deyimleri” (Acaroğlu, 1986) adlı bir makale yayımlamıştır. Bu çalışmadaki söz varlığını kitabın ikinci baskısına eklemiştir.

Suphi Tanrıöver'in yönlendiriciliğinde, Yaşar Nabi Nayır'ın gözetiminde Acaroğlu tarafından Türkiye Türkçesine kazandırılması önemli bir hizmettir.

Acaroğlu, kitabı çevirmekle kalmamış, TTK'deki baskıyla beraber eserin aslında bulunmayan kimi bölümleri dâhil etmiş ve kitapta yer verilen söz varlığını genişletmiştir. Kitabın kullanışlılığını kolaylaştırmak için ikinci basıma bir dizin hazırlamıştır. Gagavuzlarla ilgili araştırma yapıp “Gagauzcada Takma Adlar, Soyadları, Yer Adları” başlıklı bildirisiyle “Gagavuzlar Üzerine Yüzyıllık Genel Kaynakça, (1899-1999)” ve “Ekler (1934-1999)” başlıklı bibliyografya çalışmalarını da TTK yayını olan kitabın sonuna eklemiştir. Kitapta söz varlığının ele alındığı kısımların genişletilmesi için kendi çabaları sonucu derlediği malzemeyi de ilgili bölümlere dâhil etmiştir.

Manov, makalenin konusu olan kitabıyla kökenlerine dair çeşitli görüşlerin bulunduğu Gagavuzların Oğuz Türkleri olduklarına dair işaretlere değinmiştir. İleri sürdüğü görüş, kitabının bilimsel ölçütlerde olması dolayısıyla ciddiye alınmış ve kitap, yayımlandıktan bir yıl sonra Türkiye’de, iki yıl sonra da Romanya’da yayımlanmıştır. Bununla birlikte kitap, dünya literatürüne girmiş ve birçok ülkede aranır olmuştur. Acaroğlu, kitap için Amerika’dan dahi kendisiyle irtibata geçildiğini anlatmıştır (*bk.* “Çevirinin Kitaplaştırılması” bölümü).

Tanrıöver, Bükreş Büyükelçisi olarak atandığında Gagavuzlara dair alakasını artırmış ve Gagavuzlara Türklük bilincini yeniden kazandırmak istemiştir. Onları Türkiye’ye yerleştirmek isteği, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bir hayal olarak kalmıştır. Bu süreçte Bulgaristan’da Manov’un eserinin yayımlandığından haberdar olmuştur. Kitabın içeriğinin ve kitapta öne atılan görüşlerin, belli bir dayanağının olmasından dolayı esere ilgi duymuş ve kitabın Türkiye’de yayımlanması için ön ayak olmuştur. Eserin *Varlık*’taki tefrikası ve ardından kitaplaştırılması ile Gagavuzlara dair yeni bilgiler elde edilmiş ve birçok kişi Gagavuzlardan haberdar olmuştur. Şu ana kadar sıralanan özelliklerinden dolayı kitap, döneminde olduğu gibi günümüzde de Gagavuz çalışmalarına kaynaklık etmektedir.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. T. (1967). Tanrıöver ve Gagauzlar. *Türk Yurdu Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı*. 6(2), 80-82.
- Acaroğlu, M. T. (1986). Gagauz Atasözleri ve Deyimleri. *Türk Folkloru Araştırmaları*, 1, 25-54.
- Acaroğlu, M. T. (1999). Gagauzların Kökeni. *TTK Belleten*, 63(237), 453-488.
- Argunşah, M. (2022). “Gagavuz Türkçesinin Tarihî Gelişimi ve Bugünkü Durumu Üzerine”, *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni 27-29 Aralık 2007*, TDK Yayınları, Ankara, 41-50.
- Çetin, S. (2018). 1930’lu Yıllarda Türk Edebiyatında Balkan İlgisi ve Bir Yol Açıcı Olarak Yaşar Nabi Nayır. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. 5(1), 12-31.
- Güngör, H., Argunşah, M. (2002), *Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Manof, A. (1939). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler. Romanya ve Bulgaristan’da Oturan Hristiyan Türkler Hakkında Tarihi ve Etnolojik Bir Etüd)*. (çev. M. T. Acaroğlu). Ankara: Varlık Neşriyat.
- Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*. (çev. M. T. Acaroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Manov, A. (2022). *Gagauzlar*. (çev. M. T. Acaroğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Nayır, Y. N. (1936). *Balkanlar ve Türklük*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Nayır, Y. N. (1939). Gagauzlara Dair Kıymetli Bir Eser. *Varlık*. 7(143), 374-375.
- Nayır, Y. N. (1999). *Balkanlar ve Türklük I-II*. Cumhuriyet/Yeni Gün Haber Ajansı.
- Özkan, N. (2007). Gagavuz Türkçesi. A. B. Ercilasun içinde, *Türk Lehçeleri Grameri* (ss. 81-169). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, N. (2013). Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagavuz Türkçesi Örneği. *Turkish Studies*. 8(9), 85-94.
- Özkan, N. (2021). *Türk Dilinin Yurtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Özyurt Ulutaş, S. (2020). Bir Diplomatın Gayri Resmî Mücadelesi: Hamdullah Suphi’nin Bilinmeyen Gagauz Müdafaası. *Tarih Dergisi*. 72(2), 187-206.
- Yavuz, N. (2010). Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagauzlar. *Gazi Akademik Bakış*. 4(7), 177-184.

İnternet Kaynakları

Kitabın Varlık Neşriyat görseli aşağıdaki adresten 26.11.2024 tarihinde alınmıştır: kutuphane.akmb.gov.tr/opac/details?id=19266&materialType=BK&query=GAGAVUZLAR

Kitabın aslını içeren görsel aşağıdaki adresten 06.12.2024 tarihinde alınmıştır: <http://ref.blog.libvar.bg/2023/03/17/potekloto-na-gagauzite-tehnite-obichai-i-nravi/>